

Цитування:

Карпенко О. В. Аналіз основних тенденцій сучасного українського живопису воєнного часу та мистецькі паралелі. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2022. № 2. С. 127–134.

Карпенко Ольга Валер'янівна,
аспірантка Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9160-7267>
helga@caro.com.ua

Karpenko O. (2022). Analysis of the main trends of modern Ukrainian wartime painting and artistic parallels. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 2, 127–134 [in Ukrainian].

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ЖИВОПИСУ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА МИСТЕЦЬКІ ПАРАЛЕЛІ

Мета роботи: виокремити основні стилістичні риси сучасного українського образотворчого мистецтва воєнного періоду у взаємозв'язку з мистецтвом України ХХ ст. **Методи дослідження** ґрунтуються на застосуванні компаративного аналізу візуально-пластичної мови сучасного українського мистецтва, а також порівняльно-історичного методу, який дозволяє проаналізувати мистецькі часові паралелі розвитку українського образотворчого мистецтва. **Наукова новизна** полягає у першій спробі створення цілісної картини розвитку сучасного українського образотворчого мистецтва воєнного періоду та визначенні основних мистецьких тенденцій формотворення. **Висновки.** Воєнний період для українського мистецтва став певним рубежем, який відокремив образотворчі тенденції початку ХХІ століття і стилістичні ознаки 2022 року, який привніс нові мистецькі пріоритети і вимоги. У результаті проведеного аналізу встановлено, що вже зараз можна виокремити основні тенденції розвитку сучасного українського живопису воєнного часу. Якщо говорити узагальнено, то це передусім тенденція до плакатності, узагальненості, монументальності. Героїзація образів звичайних сторінок минулого в українській історії, а також оспівування образу України-жінки, стражденної, але незламної у боротьбі з ворогом. Набуває нового звучання застосування української символіки у творах живопису – прапор, герб, український орнамент тощо. Також зроблено спробу структуризації творів сучасного живопису за напрямками: риси графічності і плакатності; тенденції народного мистецтва та неопримітивізму; ознаки героїчного та епічного стилю, неореалізм. Звісно, що цей процес формотворення нової пластичної тенденції в українському живопису лише започаткований; він розвивається, рухається, пульсує, змінюється. Він відбувається тут і зараз. Проте всупереч жахливій катастрофі та її руйнівній дії, свідками якої ми є і назва якій війна, вже сьогодні ми можемо помітити, наскільки радикальні зміни відбуваються не лише в національно-світоглядному контексті України, а і в усьому світі. І доля мистецтва не лише відображати ці глобальні зміни, свідками яких ми стали, а й вести за собою суспільство, консолідувати, стверджувати вічні цінності і ідеали людства, національні основи і вести до перемоги.

Ключові слова: сучасний живопис, плакат, національний стиль, неореалізм, неопримітивізм, авангард, національна символіка.

Karpenko Olga, postgraduate student of the Department of Art History Expertise of National Academy of Culture and Arts Management

Analysis of the main trends of modern Ukrainian wartime painting and artistic parallels

The purpose of the article is to highlight the main stylistic features of modern Ukrainian fine arts of the war period in relation to the art of Ukraine of the twentieth century. **The research methodology** is based on the comparative analysis of the visual-plastic language of contemporary Ukrainian art, as well as the comparative-historical method, which allows us to analyze the artistic temporal parallels of the development of Ukrainian fine arts. **The scientific novelty** consists in the first attempt to create a holistic picture of the development of modern Ukrainian fine arts of the war period and to determine the main artistic trends in the formation. **Conclusions.** The war period for Ukrainian art became a milestone that separated the artistic trends of the early XXI century and stylistic features of 2022, which introduced new artistic priorities and requirements. As a result of the analysis, it is established that the main trends in the development of modern Ukrainian wartime painting can already be identified. Generally speaking, this is primarily a tendency to posterity,

generalization, monumentality. Heroization of the images of the victorious pages of the past in Ukrainian history, as well as glorification of the image of Ukraine-woman, suffering, but unshakable in the fight against the enemy. The use of Ukrainian symbols in works of art - flag, coat of arms, Ukrainian ornament, etc. - acquires a new sound. An attempt was also made to structure works of modern painting in the following areas: features of graphics and posters; tendencies of folk art and neo-primitivism; signs of heroic and epic style, neorealism. Of course, this process of forming a new plastic trend in Ukrainian painting has only just begun; it develops, moves, pulsates, changes. It is happening here and now. However, despite the terrible catastrophe and its destructive action, which we are witnessing and the name of which is the war, today we can see how radical changes are taking place not only in the national context of Ukraine, but around the world. And the destiny of art is not only to reflect these global changes that we have witnessed, but also to lead society, consolidate, affirm the eternal values and ideals of humanity, national foundations and lead to victory.

Key words: modern painting, poster, national style, neorealism, neo-primitivism, avant-garde, national symbols.

Актуальність теми дослідження. Напевно, важко переоцінити актуальність зазначеної теми, оскільки ми тут і зараз знаходимося в гирлі того жахиття, що називається війною. Можливо надто рано виокремлювати якісь стилістичні риси і ознаки, проводити мистецькі паралелі, оскільки цей період ще не є завершеним, він пульсує і рухається. Проте навіть неозброєним оком можна побачити народження нового періоду українського мистецтва разом із важкою боротьбою за існування держави, її цілісності, незалежності, а також взагалі за існування українського народу. Війна увірвалася в наше життя, миттєво відсікаючи минуле від сьогодення. Це стосується і мистецтва, хоча, напевно, ще не час для повноцінного переосмислення і аналізу. Необхідними і затребуваними зараз мистецькими формами стають плакати або твори з максимальним узагальненням і виділенням головної художньої ідеї. Образотворче мистецтво, станкова картина поєднуються з дизайном задля якомога виразнішого висловлення мистецького задуму, який автор вкладає у твір. Образ України-жінки величної і стражденної, образ воїна-захисника стають необхідними для підтримки морального духу, боротьби зі злом і віри в перемогу. Як і в часи Другої світової війни плакатні форми мистецтва, що мали ефект миттєвого схоплення уваги глядача з квінтесенцією ідеї твору стали найбільш затребуваною мистецькою формою, так і в 1917–1918 роках та часи становлення Радянського союзу плакат, агітаційне мистецтво було надзвичайно актуальним.

У статті, присвяченій аналізу етапів розвитку українського плакату авторки О.Гладун, влучно охарактеризовано роль плакату у формуванні нового сприйняття реальності глядачем: як основний засіб візуальної комунікації з реципієнтом плакат за допомогою художньої образності та новизни досягає свого головного завдання – презентації інформаційного повідомлення в художній формі, «що має інтерпретуватися максимально виразно і образно» [1, 115].

Перший етап усвідомлення і переосмислення національного стилю в українському мистецтві виник ще у XIX ст. у часи розроблення ідеології народництва та в культурі модерну. «Прогресивно налаштована частина творчої інтелігенції свідомо й цілеспрямовано працювала на "національну ідею": у Західній Україні, формуючи варіант сецесії, митці зверталися до мистецтва Гуцульщини, вбачаючи в ньому основи національного мистецтва. Натомість художники Центральної України, формуючи варіант модерну, звертаються до героїчної епохи Гетьманщини XVII – XVIII ст., інтерпретуючи орнаменти стилю бароко. Йшло самобутнє прочитання загальнопоширеного стилю модерну в його різних локальних варіантах», – йдеться в Історії українського мистецтва; а також зазначається, що початок століття в українському мистецтві позначився значною увагою до стародавніх пам'яток, етнографії та народного мистецтва [2, 12].

У період розвитку авангардного мистецтва в Україні пошуки національної своєрідності тісно перепліталися з експериментами в різноманітних модерністських напрямках – футуризмі, кубофутуризмі, експресіонізмі, неопримітивізмі та абстрактному мистецтві. У цей час стають затребуваними мистецтва, що носили агітаційно-масовий характер. «Поширення набуває художнє оформлення масових дій, демонстрацій, оздоблення громадських споруд грандіозними панно і транспарантами» [2, 16]. Стосовно авангардного періоду розвитку плакату О.Лагутенко наводить визначення В. Хмурого, де він зазначає, що від свого народження український революційний плакат поріднився з просторовим мистецтвом. «Він і народився, власне, на величезних диктових щитах на вулиці та по міських садах, на стінах вагонів, як агітаційно-декоративний розпис, на стінах червоноармійських казарм, як агітаційно-фресковий розпис» [3, 126].

Світове мистецтво XX ст. позначилося двома великими епохами – модернізму та

постмодернізму. В Україні, на думку дослідниці Г. Складенко, найбільш значущою для розвитку мистецтва стала перша чверть ХХ ст. – період розквіту українського авангарду та школи М. Бойчука. «В цей час були сформульовані ті проблеми, художні спрямування та орієнтації, які значною мірою окреслили його своєрідність» [4, 21]. Окреслюючи ідейне підґрунтя стилю бойчукізму, Г. Складенко виокремлює традицію візантинізму, фольклору та проторенесансу. А також підкреслює головні параметри традиції українського мистецтва, що були визначені на межі ХІХ–ХХ століть – це іконопис і фольклор [4, 22]. Варто зазначити, що через майже століття ці пластичні орієнтири знову набувають цінності і значення в українському сучасному мистецтві.

За часів незалежності України виникає новий інтерес до національної тематики та звеличування історичної спадщини українського народу. Як зазначається в історії українського мистецтва: «У 1990-тих роках мистці активніше відгукнулися на національну тематику, зокрема з'явилися твори, присвячені голодомору, Чорнобиллю, національно-визвольним змаганням українського народу; потужний творчий спалах викликала церковна тематика та канонічні тексти» [2, 10].

З появою різноманітних медійних засобів наприкінці ХХ ст. змінюється і візуальна мова плакату, який здебільшого тяжіє до «мінімалізму виражальних засобів» [1, 120]. О. Гладун зазначає, що відбувається перехід плакату у «принципово інший віртуально-середовищний простір (екран комп'ютера, планшета, телефону), де «модерністський принцип графічного дизайну "міні-максі" актуалізується на новому рівні візуально-інформаційної парадигми». А також дослідниця подає етапи розвитку візуально-пластичної мови плакату за історичними пластами: «авангард/модерн – соціалістичний реалізм/модернізм – постмодернізм».

Інтуїтивно відчуваючи події, яким судилося бути в недалекому майбутньому, митець створює іноді жакливі образи, які здаються надто сміливими і провокативними пересічному глядачеві. Мистецтво може передбачити катастрофи, війни, голод. Але і війна змінює мистецтво, створюючи новий стиль епохи. Якщо до теперішнього часу героїчна та епічна тематика творів була неактуальною, вважалася архаїчною, то сьогодні, коли світ опинився на краю прірви третьої світової війни та ядерної катастрофи, а Україна на межі своїх сил протистоїть навалі лютої орди, героїчна тематика, національний

код звучить з новою потужною силою, консолідує суспільство у боротьбі зі світовим лихом.

Спостерігаючи зародження сучасних творів живопису воєнного періоду, напрошується певна систематизація за основними напрямками, які помітні зараз:

1. Риси графічності й плакатності.
2. Тенденції народного мистецтва та неопримітивізму.
3. Ознаки героїчного та епічного стилю.
4. Неореалізм.

До першої групи, що має риси образно-пластичної мови плакату, можна віднести твори художника Олега Шупляка. Олег Ілліч Шупляк 1967 року народження, уродженець Тернопільщини, Заслужений художник України (2017 р.), член НСХУ. Закінчив архітектурний факультет Львівського політехнічного інституту (нині Національний університет «Львівська політехніка»). Олег Шупляк широко відомий світу своїми унікальними серіями творів картин-ілюзій з подвійним змістом: серія «Двовзори», «Український космос», «Рідна земля», «Польоти над полями». У цих картинах-ребусах, що мають подвійне прочитування – і пейзаж, і портрет, художник відтворює знакові для українського мистецтва символи. Ці твори мають спонукати глядача до переосмислення сьогодення в контексті історичного розвитку українського мистецтва (рис. 1). Так, у творі «Мені тринадцятий минало» художник поєднує образ великого українського генія Тараса Шевченка, який сприймається, в першу чергу, в роботі монументальними рисами обличчя, але відтвореними за допомогою пейзажних елементів – хаток, дерева, постаті маленького хлопчика та хмар. Авторська манера Олега Шупляка відносить глядача до стилю сюрреалізм, а також до історичних мистецьких паралелей, які можна побачити у творах відомого італійського художника-винахідника Джузеппе Арчімбольдо.

У творах воєнного часу мистецтво Олега Шупляка набуває рис політичної карикатури та плакату. На виставці, що проходила у Лондоні "UK for Ukraine: Support Through Art" 11 – 17 квітня 2022 року на Canary Wharf, представлено такі роботи Олега Шупляка: Ukraine, 2022, The War. 2022, «Летять додому лелеки», «Прилетіли додому лелеки», «Роззія», «Втеча андрофатів з-під Києва». 2022 та інші. Так, у творі Ukraine, 2022 зображено українку у білій вишиваній сорочці з чорною хусткою та мечем, що ніби матеріалізується з часів наших пращурів. Символізм картини передає образ України, яка кличе боронити

землю від російської навали. Плакатність проявляється в симетрії зображення, графічності, величності постаті, обмеженні палітри – лише білий, чорний та червоний. На чорному тлі, ніби з суцільного мороку проявляється постать жінки у білому вбранні. Червоне намисто розірване і розсипане чи то червоними яблуками, чи краплями крові. Білі промені, що ллються від постаті, утворюють своєрідні крила та осяють тло за головою жінки у вигляді німба (рис. 2).

Твір «Війна» викликає алюзії з картиною Сальвадора Далі та Верещагіна. Зображення гігантського черепа з відкритою щелепою, що поглинає постаті приречених на смерть. Картина написана в чорно-коричневих тонах зі спалахами червоно-помаранчевого полум'я. Своєю квінтесенцією ідеї цей твір також нагадує плакат, хоча і вирішений він в академічному дусі із застосуванням світлотіньового моделювання та глибокого загального тону полотна (рис. 3).

Сповнена глибокого трагізму картина «Прилетіли додому лелеки» має ознаки графічної пластичної мови та плакатності. Картина симетричну композиційну побудову, на якій зображено два світи – минулий ідеалізований пейзаж з українською хаткою в квітах на тлі блакитного неба та сучасний реальний світ спаленої України, де замість хатки лишилося згарище, над яким кружляють лелеки, як душі тисяч загублених українців. У картині присутня певна ілюстративність, яка, загалом характерна для більшості творів Олега Шупляка воєнного періоду (рис. 4).

Повертаючись до другої тенденції нашого структурного аналізу, який має риси народного мистецтва та неопримітивізму, можна навести приклад з творів сучасної української художниці Катерини Косьяненко. Катерина 1978 року народження, членкиня НСХУ, Заслужений художник України (2019 р.). Образно-пластична мова художниці має ознаки іконопису та риси українського бароко і Відродження. Катерина закінчила НАОМА у 2002 році, де навчалася на театральньо-декораційному факультеті, та асистентура-стажування у 2005 році. К. Косьяненко працює переважно у галузі станкового живопису. Одною з перших живописних серій К. Косьяненко була серія «Тіні забутих предків» (2001–2002), «Календар» (2003–2005). Більш пізні – «Мамаї та Мамаївни» (2004–2014), «Графіті для Анни» (2016 р.), «Список кораблів» (2019–2020). Картини воєнного періоду було представлено разом з іншими творами Катерини в Івано-Франківську в галереї Вагабундо у квітні 2022 року.

На картині «Сховище», 2022, полотно/олія, 100x100 см на жовтогарячому палаючому тлі,

що символізує пожежу, зображено постаті людей, розміщених у внутрішній прямокутник, який символізує бомбосховище. Відразу виникає аналогія з біблійним Ноевим ковчегом. Обличчя, руки жінок у сховищі написано темною вохрою, використано контраст чорного і червоних кольорів. Жах і розпач відчуються в роботі. Стилiстика твору нагадує іконопис часів Феофана Грека і Андрія Рубльова, фрески Джотто і твори Симоне Мартіні. Водночас присутній відгомін мистецтва ХХ ст. і творів Шагала, що проявляє себе у легкому контурному обрисі силуетів будинків на тлі картини. Формат твору – цілковитий квадрат, в який вписано прямокутник з жіночими посталями. В цій статичній композиції рух відбувається у внутрішньому прямокутнику, який розкручується по спіралі – від постаті жінки з котиком на руках на передньому плані, який поступово охоплює інші постаті, створюючи динамізм (рис. 5).

У картині «Блокпост» в улюбленому форматі художниці – квадраті метр на метр у певній жартівливо-наївній манері зображено воїнів, що борються з лихом у вигляді чорного дракона з відкритою пащею. Посталя розміщено щільно, впритул одна до одної, які скомпоновано у трикутних вершиною до низу. Ця вершина завершується дорожнім знаком стоп, що символізує заборону ворогу рухатися далі на чужу землю. Кольорова гама картини поєднує жовті, оливково-зелені кольори, а також спалах жовтогарячих акцентів. У цій картині поєднано живопис зі стилістикою плакату. Відчутний вплив іконопису особливо в трактуванні лиць воїнів (рис. 6).

Ще одна робота цього періоду має назву «День народження». На жовтому фоні розміщено постаті, які ніби не стоять на землі, а летять. У деяких частинах постаті майже розчиняються у фоні, перетворюючись на абстрактні плями. Поєднання жовтих, червоних, жовто-зелених і темно-коричневих кольорів створюють урочисто-піднесений і разом з тим драматичний ефект. На передньому плані знову чи то дракон, чи зелений змії, якого нищить своїм списом жіноча постать з хлопчиком. Всі фігури розміщено фронтально, у чому знову простежується вплив ікони і народного мистецтва (рис. 7).

Пейзаж під назвою «Тихо» написано у синіх сутінкових кольорах. Зображено багатопверховий будинок із заклеєними скотчем вікнами, без жодного освітленого вікна. Темні провали вікон підкреслюють напружений стан очікування. Самотня тополя, височінь синього нічного неба, і лише малесенькі фігурки людини, що бавиться з песиком та ката порушують навислу важку

тишу. В цьому творі більш відчутний вплив мистецтва сценографії, оскільки сприймається як макет сцени, на якій розгортаються події. Життя, реальність, гра – все перетинається і сплітається в цій роботі (рис. 8).

До четвертої тенденції можна віднести твори одного з найуспішніших українських художників – Владислава Шерешевського. Його потужна академічна школа відчувається майже в кожній роботі, яку створює художник. Разом з тим, яскравою ознакою неповторної манери художника є імпресіоністична мінливість, розмитість контурів зображення, дрібний мазок, ефекти світло-повітряного середовища. А також іронічний підтекст у роботах та певний абсурдизм зіставлень. Саме іронія, яка має місце у творах митця, дозволяє прочитувати мистецький доробок художника у парадигмі постмодернізму. Проте у воєнному циклі творів відбувається відхід від іронічного підтексту і все більше проявляє себе драматизм. Мало відчутний у стилістиці творів безпосередньо, але виявлений в підбірці сюжетів для картин, які автор продукує як газетний ілюстратор, дає можливість певним чином прочитати ілюстративність та плакатність рис в манері художника. Так, наприклад, історія з затопленим російським кораблем «Москва» відобразилася у творі «Дим на воді», на якій представлено постать на передньому плані, що сидить і насолоджується картиною палаючого ворожого судна. Написаний твір у стриманих кольорах сіро-синьо-чорних з опаловим відблиском, на фоні яких спалахують червоні язички полум'я. Контури розмиті, що створює ілюзорність реальності, має ознаки символізму та імпресіонізму (рис. 9).

Твір «Паляниця» зображує портрет хлопчика з паляницею в руках. Зміст твору є певним маркером для визначення окупанта, який не розуміє значення цього слова, разом з тим, це слово є найважливішим для українця, бо в ньому закодовано любов до власної землі, культури землеробства, хліба – священного для України. Тому зображення хлопчика, який тримає в тремтячих руках цей шматочок сакрального продукту, має ознаки як камерності сюжету, так і його епічності. У цьому образі закодовано і трагедію минулого для українського народу – голодомору. У манері твору відчутний вплив академічної школи, що проявляється в ліпленні форми мазком, а також імпресіоністичне відчуття реальності – розмитість контурів, мерехтіння світло-повітряного середовища. Дещо відчувається вплив відомого портретиста, учня Іллі Рєпіна – Миколи Фешина (рис. 10).

Ознаки героїчного та епічного стилю має портрет літнього українця під назвою «Лють». Крупний план, скульптурність форм має певним чином фрагментарність, що перегукується з кінематографом. Але також має відлуння манери Федора Кричевського, який полюбляв крупний план та зображення у повний зріст на весь формат полотна. Такий прийом створює епічний характер твору. Дрібний пікселеподібний мазок щільно моделює форму обличчя, створює гру кольорів (рис. 11).

У такому ж дусі написано і портрет воїна Збройних сил України – такого собі сучасного українського козака з проникливим поглядом, пишними сивими вусами і доброю усмішкою (рис. 12).

Висновки. Воєнний період для українського мистецтва став певним рубежем, який відокремив образотворчі тенденції початку ХХІ століття і стилістичні ознаки 2022 року, який привніс нові мистецькі пріоритети і вимоги. У результаті проведеного аналізу встановлено, що вже зараз можна виокремити основні тенденції розвитку сучасного українського живопису воєнного часу. Якщо говорити узагальнено, то це передусім тенденція до плакатності, узагальненості, монументальності. Героїзація образів звитяжних сторінок минулого в українській історії, а також оспівування образу України-жінки, стражденної, але незламної у боротьбі з ворогом. Набуває нового звучання застосування української символіки у творах живопису – прапор, герб, український орнамент тощо. Також зроблено спробу структуризації творів сучасного живопису за напрямками:

1. Риси графічності і плакатності.
2. Тенденції народного мистецтва та неопримітивізму.
3. Ознаки героїчного та епічного стилю.
4. Неореалізм.

Звісно, що цей процес формотворення нової пластичної тенденції в українському живописі лише започаткований; він розвивається, рухається, пульсує, змінюється. Він відбувається тут і зараз. Проте? всупереч жахливій катастрофі та її руйнівній дії, свідками якої ми є і назва якій війна, вже сьогодні ми можемо помітити, наскільки радикальні зміни відбуваються не лише в національно-світоглядному контексті України, а і в усьому світі. І доля мистецтва не лише відображати ці глобальні зміни, свідками яких ми стали, а й вести за собою суспільство, консолідувати, стверджувати вічні цінності і ідеали людства, національні основи і вести до перемоги.

Рис. 1. Олег Шупляк.
Мені тринадцятий минало

Рис. 2. Олег Шупляк. Ukraine, 2022

Рис. 3. Олег Шупляк. Війна

Рис. 4. Олег Шупляк.
Прилетіли додому лелеки

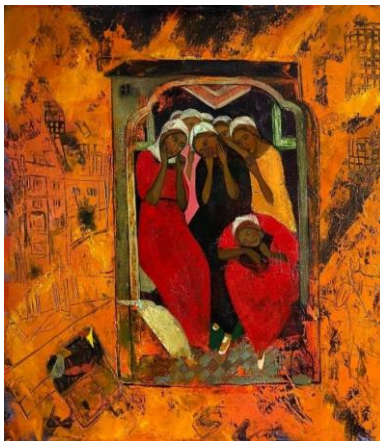

Рис. 5. Катерина Косьяненко.
"Сховище", 2022, полотно/олія, 100x100 см.

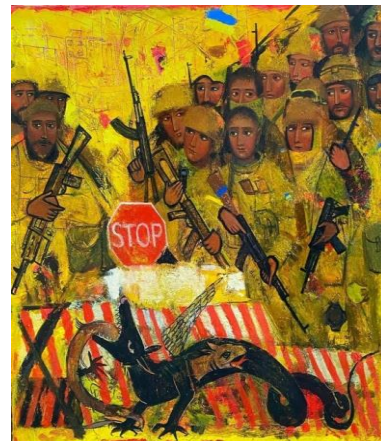

Рис. 6. Катерина Косьяненко.
«Блокпост» 2022, полотно/олія, 100x100 см.

Рис.7. Катерина Косьяненко. День народження, полотно, олія, 100х100 см, 2022.

Рис. 8. Катерина Косьяненко. Тихо, полотно, олія, 100х100 см., 2022 р.

Рис.9. Владислав Шерешевський. Дим над водою, полотно, олія, 2022 р.

Рис. 10. Владислав Шерешевський. Паляниця, полотно, олія, 2022 р.

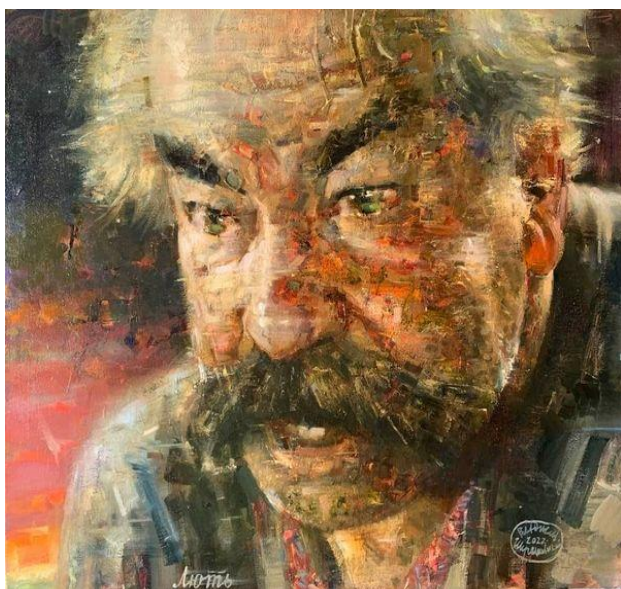

Рис.11. Владислав Шерешевський. Лють, полотно, олія, 2022 р.

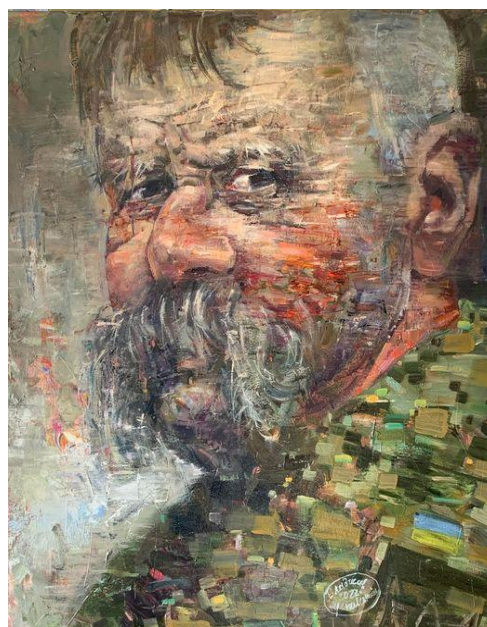

Рис. 12. Владислав Шерешевський. Портрет воїна ЗСУ, полотно, олія, 2022 р.

Література

1. Гладун О. Український плакат: етапи розвитку візуально-пластичної мови. *Сучасне мистецтво*. 2018. Вип. 14. С. 115–121.
2. Історія українського мистецтва: У 5-и т. / НАН України. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського; голов. Ред. Г. Скрипник, наук. Ред. Т. Кара-Васильєва. Київ, 2007. Т. 5: Мистецтво ХХ століття. 1048 с.
3. Лагутенко О. Українська графіка першої третини ХХ ст. Київ : Грані-Т, 2006. 240 с.
4. Скляренко Г. На берегах. Нотатки до українського мистецтва ХХ століття. Збірник статей. Передмова М. Р. Селівачова. Київ : Софія, 2007. 336 с.

References

1. Gladun, O. (2018). Ukrainian poster: stages of development of visual-plastic language. *Contemporary Art*, 14, 115-121 [in Ukrainian].
2. History of Ukrainian art: In 5 volumes. (2007). NAS of Ukraine. IMFE them. MT Rylsky; heads. Ed. G. Skripnik, science. Ed. T. Kara-Vasileva. Kyiv. Vol. 5: Art of the twentieth century. 1048 p. [in Ukrainian].
3. Lagutenko, O. (2006). Ukrainian graphics of the first third of the twentieth century, Kyiv, Granite [in Ukrainian].
4. Sklyarenko, G. (2007). On the shores. Notes on Ukrainian art of the twentieth century. Collection of articles. Foreword by MR Selivachev, Kyiv, Sofia [in Ukrainian]

*Стаття надійшла до редакції 04.03.2022
Отримано після доопрацювання 25.03.2022
Прийнято до друку 05.04.2022*